

HET VERLIES VAN VOORZIENINGEN

Wim Sonneveld zong in de jaren '50 over 'ons dorp', met de bakker en de slager en alles wat verandert. Nu sluiten de basisschool, sportclub of supermarkt, en als ik de krantenkoppen mag geloven doet de sluiting van voorzieningen nog steeds pijn. Maar waarom eigenlijk?

Er bestaan een aantal misverstanden over de sluiting van dorpsvoorzieningen. Dit komt deels doordat de afname van voorzieningen meestal wordt besproken binnen de context van bevolkingskrimp. Sinds 2009 hebben we in Nederland 'krimpregio's' met bevolkingsafname, en 'anticipeer-regio's' waar we verwachten dat de bevolking zal gaan afnemen. Het Nederlandse platteland kent echter niet dezelfde mate van bevolkingskrimp of voorzieningenkrimp als rurale gebieden in bijvoorbeeld Frankrijk, Portugal, Duitsland of Oost-Europa. Je ziet hier geen krom bejaard vrouwtje lopen naar de bakker drie dorpen verderop. Onze kinderen zitten niet anderhalf uur in een schoolbus naar de dichtstbijzijnde basisschool, en we hebben geen 'food deserts' waarbij in bepaalde wijken geen vers voedsel te koop is. Desalniettemin leidt de sluiting van dorpsvoorzieningen vaak tot protesten en burgeracties. Er wordt vaak gesproken over een 'negatieve spiraal' waarbij de aanname is dat bevolkingskrimp leidt tot de afname van voorzieningen, wat vervolgens een negatief effect heeft op de leefbaarheid, waardoor meer mensen het platteland verlaten. Onderzoek naar deze relaties geeft echter een genuanceerder beeld. Door ons af te vragen waarom mensen de sluiting van voorzieningen ervaren als een verlies, bieden we nieuwe perspectieven voor het ruimtelijk beleid in de krimpregio's.

De bereikbaarheid van voorzieningen

Allereerst wordt vaak verondersteld dat de sluiting van voorzieningen voornamelijk wordt veroorzaakt door bevolkingskrimp. Onderzoek laat echter zien dat deze link helemaal niet zo duidelijk aanwezig is. Schaalvergroting en toegenomen mobiliteit hebben een veel grotere impact gehad op het verdwijnen van lokale voorzieningen. De kleine supermarkt moet het bijvoorbeeld afleggen tegen de grote prijsvechter in een naburig dorp en ook huisartsen werken vaker samen in grotere praktijken. Schaalvergroting vindt plaats in zowel stedelijke als rurale gebieden, maar vooral de kleine en middelgrote dorpen voelen het effect. Door het hoge autobezit hebben de meeste mensen weliswaar geen problemen met de bereikbaarheid van voorzieningen, hoewel er in sommige kleine dorpen (bijna) geen dorpsvoorzieningen meer overblijven. Een longitudinale studie naar de bereikbaarheid van voorzieningen in Friesland tussen 2000 en 2012 laat zien dat deze niet is verslechterd in de krimp- of anticipeerregio's aan de noordkust, maar juist in Zuid-Friesland. Het krimpbeleid gaat ervan uit dat vooral in krimpregio's geïnvesteerd moet worden in het behoud van lokale voorzieningen, maar de afname van voorzieningen is niet alleen merkbaar in krimpregio's. Het zijn vooral de niet-mobiele mensen in kleine dorpen die kwetsbaar zijn voor het

verdwijnen van basisvoorzieningen zoals dokters, supermarkten en apotheken. Deze bevindingen doen vermoeden dat er bij een grote groep mensen een andere reden is voor het ongenoegen over de sluiting van dorpsvoorzieningen.

Emotionele en symbolische waarde van voorzieningen

Een tweede aanname is dat de sluiting van voorzieningen een afname van de leefbaarheid tot gevolg heeft. In Nederland maken we naar hartenlust gebruik van dit begrip, wat neerkomt op de kwaliteit van leven op basis van fysieke en sociale dimensies. Wetenschappelijk onderzoek toont echter aan dat het aanbod aan voorzieningen in een dorp niet toonaangevend is voor een vitaal, sociaal krachtig dorp of een gelukkig leven. Aspecten als veiligheid, kwaliteit van de woning, sociale contacten in de buurt, natuur en werkgelegenheid zijn vaak belangrijker voor de ervaring van leefbaarheid. De pijn zit voor de meeste mensen in het verlies van betekenisvolle plekken, en in het feit dat de wereld om ons heen verandert. Deze veranderingen kan te maken hebben met de symbolische waarde die voorzieningen hebben voor een dorpsgemeenschap, maar ook met een persoonlijke emotionele band met een voorziening op basis van positieve associaties. De emotionele band tussen mensen en plekken wordt ook wel 'place attachment' genoemd. Deze verbondenheid kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de basisschool waar je op school hebt gezeten, de dorpswinkel waar je altijd een praatje maakte met de burens of de prachtige kerk die nu leeg staat. Ook 'place identity' speelt een rol omdat persoonlijke identiteit afhankelijk kan zijn van woonomgeving. Je 'bent' bijvoorbeeld een Amsterdamer in hart en nieren. Als betekenisvolle plekken verdwijnen vertonen mensen coping gedrag dat varieert van acceptatie tot verzet of juist gelatenheid.

'Omgaan met verandering' is de werkelijke uitdaging voor krimpregio's

Een gedeeld gevoel van verlies in de dorpsgemeenschap

Onderzoek naar het sociaalpsychologische proces van verlies van lokale voorzieningen, toont aan dat de coping-reacties afhangen van de sociale en symbolische betekenis van een voorziening. Het lokale café, de sportkantine, het dorps huis maar ook de supermarkt hebben een functie als ontmoetingsplek, en sluiting kan resulteren in een gevoel van verlies voor de (dorps) gemeenschap. Bovendien zijn voorzieningen belangrijk voor de dorpsidentiteit. Men vraagt zich hardop af: "Wat is een dorp nog zonder ...?" Er zijn ook persoonlijke emotionele banden met plekken, op basis van herinneringen en normen en waarden. Zo kunnen mensen de sluiting van hun oude dorps school betreuren, ook al hebben ze zelf geen kinderen meer die er gebruik van maken. En de sluiting van de supermarkt vindt men verschrikkelijk, ook al heeft dit geen direct effect op de leefbaarheid want men deed er zelf geen boodschappen. Deze *individuele* negatieve gevoelens leiden echter niet perse tot een reactie van de *gemeenschap* in de vorm van een protest of burgerinitiatief. Collectieve actie wordt alleen overwogen voor de lokale voorzieningen die (1) een gemeenschapsgevoel bevorderen, op voorwaarde dat er (2) voldoende collectief draagvlak en daadkracht is. Daarbij is een sociaal kapitaal krachtig dorp met gemotiveerde inwoners dus in het voordeel. Dit zou dan ook betekenen dat dorpen met minder sociale cohesie of

zelfverzekerde initiatiefrijke burgers minder goed in staan zijn om actie te ondernemen tegen het verlies van voorzieningen. Tegelijk wordt er in de huidige 'participatiemaatschappij' juist veel initiatief gevraagd van burgers. Wat betekent dit voor het ruimtelijke beleid in plattelandsgebieden?

Omgaan met verlies in ruimtelijk beleid

Misverstanden kunnen hardnekkig zijn. Als je maar vaak genoeg herhaalt dat het verdwijnen van voorzieningen komt door bevolkingskrimp en dat het de leefbaarheid beïnvloed, dan gaan mensen dat geloven. Misschien is het tijd om eens echt te gaan luisteren naar de verhalen achter het verlies. De oplossing zit namelijk niet altijd in behoud, maar in het samen nadenken over oplossingen en 'een plek geven' aan verlies. Co-creatie en participatie in ruimtelijk beleid kunnen worden ingezet om mensen een gevoel van controle te geven over veranderprocessen, zoals bij de fusie van sportclubs of de invulling van een gezamenlijke ontmoetingsplek als alternatief voor een sluitende voorziening. Daarbij is het belangrijk om niet te wachten op burgerinitiatieven, maar om ook juist gemeenschappen met minder sociaal kapitaal te ondersteunen. Dit biedt perspectief voor de krimpregio's, waar veel mensen met plezier wonen. Daarnaast kunnen de methoden voor onderzoek van het sociaalpsychologische proces van plaatsverlies ook worden ingezet voor andere ruimtelijke vraagstukken. Bijvoorbeeld bij protesten tegen windmolenparken, of grote bouwprojecten. In veel gevallen zal de pijn meer zitten in een gevoel van verlies van het bekende, en een verlies van controle over onze leefomgeving. Als beleidsmakers zich daar bewust van zijn, kunnen ze misschien ook de huidige rationele focus iets verleggen naar het ondersteunen van het proces van verlies. Menselijke gedrag is immers niet rationeel. Het is belangrijk om de emoties van bewoners te valideren en ze op een co-creatieve manier te betrekken bij het proces van ruimtelijke ordening. Uiteindelijk zal het verdwijnen van bepaalde voorzieningen voor iedereen anders aanvoelen, en is omgaan met verandering zowel voor inwoners, beleidsmakers én onderzoekers een uitdaging waar we samen uit moeten komen.

Literatuurselectie

- Christiaanse, S. (2020) Rural facility decline: A longitudinal accessibility analysis questioning the focus of Dutch depopulation-policy. *Applied Geography* 121, pp. 102251 (online).
- Christiaanse, S., en Haartsen, T. (2017) The influence of symbolic and emotional meanings of rural facilities on reactions to closure: The case of the village supermarket. *Journal of Rural Studies* 54, pp. 326-336.
- Hospers, G.J., Kruidhof, W. en van Lochem, M. (2013) Dorpen, Voorzieningen en ondernemerschap. In: *Openbaar bestuur – tijdschrift voor beleid organisatie & Politiek* 23, nr. 3, pp. 12-15.
- Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013) De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Thissen, F. en Loopmans, M. (2013) Dorpen in verandering - het perspectief van het woondorp is realistischer en biedt een beter perspectief voor dorpsbewoners', *Rooilijn* 46, nr. 2, pp. 81-89.

Suzan Christiaanse (christiaanse@essb.eur.nl) is de oprichter van Placelift (placelift.nl) en werkt als onderzoeker bij de Erasmus Universiteit Rotterdam, bij de School of Social and Behavioural Sciences. Ze rondt momenteel haar PhD-onderzoek 'Het Verlies van Voorzieningen' af aan de Rijksuniversiteit Groningen.